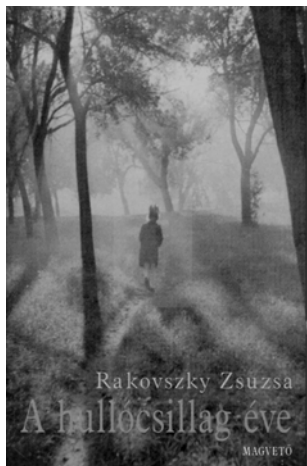

A gyerek szerint a világ

RAKOVSZKY ZSUZSA: A HULLÓCSILLAG ÉVE

**Magvető Kiadó
Budapest, 2005
404 oldal, 2690 Ft**

Rakovszky Zsuzsa második regénye, *A hullócsillag éve*, egyike volt az idei Könyvhét legnagyobb várakozással övezett kiadványainak. A kiemelt figyelem valószínűleg az előző regény, az *Év* könyve-díjat, a Magyar Irodalmi Díjat és a Márai Sándor-díjat egyaránt elnyerő, 2002-ben megjelent, *A kígyó árnyéka* címet viselő kötet nagy sikerének is köszönhető volt. Az új szöveg továbbviszi és megőrzi az előző regény egyik legfontosabb sajátosságát és legtöbbet méltatott erényét, a nyelv rendkívüli költőiségét, ugyanakkor elkerüli az önisméltés veszélyét, hiszen a korábitól eltérő témát dolgoz fel és poétikai, szerkezeti szempontból is jelentős változásokat hoz létre.

Az új kötet címe legalább annyira talányos és sokféleképpen értelmezhető, mint a korábbi regényé, mely sem előzetesen, sem később, a szöveg ismeretében nem adott egyértelmű fogódzókat az interpretációhoz. *A hullócsillag éve* szövegéből is csak annyi tudható bizonyosan, a címre vonatkozathatóan, hogy az egyik legfontosabb szereplő, az eseményeket egy sajátos, gyermeki szempontból kísé-
rő

Piroska fél a hullócsillagoktól, pontosabban attól, hogy azok esetleg ráeshetnek, valamint utalás történik arra is, hogy fiatal korában édesanyjának, Flórának is hasonló félelmei voltak, illetve a szöveg vége felé, egy lakodalomból hazafelé menet a kislány szemtanúja is lesz a különleges jelenségnek. A hullócsillag éve birtokos szintagma véleményem szerint három, a regényben hangsúlyosan jelen levő problémakörre utalhat. A statikus, fix pontokat, a világegyetem koordinátáit jelentő csillagok lehullásától való félelem jól érzékelteti a kisgyermek bizonytalanságát, az állandónak tűnő dolgok eltűnésének, változásának lehetőségét és az ebből fakadó szorongást és félelmet.

„Hirtelen tündöklő, hideg lángolás hasítja kettőbe a mindenséget – végigszalad a fekete égen, és eltűnik. (...) A világ eresztékei meglazultak, az eget aládúcoló láthatatlan oszlopok inogni kezdenek, mintha valaki kilökte volna az alapzatot alóluk – egy pillanatig még állnak a felbolydult levegőben, aztán ledőlnek, és mindjárt utánuk az ég is lezuhan egy darabban a fejükre, mint egy lángoló lámpákkal teliaggatott sátorponyva.”

Másrészt a hullócsillag mozgása, a pálya, melyet az égtest bejár, a föntről lefelé haladó meteor képe a hanyatlás, a veszteség metaforájaként is működtethető, s mint a későbbi-

ekben látható lesz, a regény történetei, eseményei értelmezhetők hanyatlástörténetekként, illúziókról, a boldogságról való lemondás, veszteségek sorozataként. A harmadik megközelítés elsősorban a szöveg tematikája miatt lehet releváns: az ötvenes évek közepén játszódó történetben a hullócsillag éve nagy valószínűséggel az 1956-os évet jelöli, mely ez esetben nem csak az egyének szintjén, hanem egy általánosabb, társadalmi szinten bekövetkező hanyatlásra, bukásra utal.

A cím utóbbi értelmezése kapcsán érdemes szót ejteni a regény történelmi vonatkozásairól, melyek az eddigi kritikákban és a szerzővel készült interjúkban is nagy hangsúlyt kaptak. Míg a korábbi regény Lehmann Orsolyájának története a XVII. századba kalauzolt, addig *A hullócsillag éve* a huszadik század ötvenes éveinek világát tárja az olvasó elé, felidézve a kor jellegzetes, szorongással, elhallgatásokkal teli atmoszféráját, a hétköznapiakba belenyúló politika nyelvre gyakorolt hatását, a különböző csoportok összetartozását kifejező speciális nyelvi regiszterek használatával. A szöveg igen autentikusan jeleníti meg az ötvenes évek tárgyait, fordulatait, kapcsolatait, általános miliójét is, kiváló korrajzot ad, akár a még mindig nem igazán feldolgozott időszak fiktív dokumentumaként, emlékműveként is értelmezhető. A felsorolt jellemzők miatt az írás mutat némi rokonságot a történelmi regényekkel (mint ahogy az előző regény esetében is megkerülhetetlen volt ez a megközelítés), de semmiképp nem tekinthető az említett műfaj hagyományos képviselőjének, hiszen célja nem elsősorban egy adott időszak vagy korszak történelmi-politikai eseményeinek leírása, hanem inkább ezen események mindennapi életre gyakorolt hatásának megfigyelése, vizsgálata. Valószínűleg ennek a történelmet „alulról”, családokra, egyénekre gyakorolt hatása felől vizsgáló szemléletnek az eredménye az is, hogy a könyv lapjain nem egy történelmi regényekre jellemző eseménydús, drámai fordulatokban gazdag, kiemelkedő hősök által irányított cselekmény bontakozik ki, hanem egy viszonylag szikár történet, átlagosnak tetsző szereplőkkel.

A regény ideje mindössze néhány évet ölel fel, ennek a két-három esztendőnek a főbb eseményei a következők: az öt év körüli, félárva Piroska, egy osztrák határhoz közeli kisvárosban (feltehetően Sopronban) él édesanyjával, Stark Flórával, aki – bár nagy valószínűséggel értelmiségi – fizikai munkásként, majd titkárnóként, egyedül igyekszik eltartani gyermekét, valamint a velük élő öreg dajkát, Nennét. A kilátástalan, nélkülözésekkel teli életet még a szerelem sem varázsolhatja szebbé, hiszen Flóra egy két nő iránti érzelmei között őrlődő férfiba, Barthába lesz szerelmes, aki a regény végén Bécsbe emigrál. Anya és lánya számára a gyermek váratlan betegsége miatt az 1956-ban viszonylag könnyen kivitelezhető emigráció is meghiúsul, így Flóra végül szerelem nélkül, kompromisszumot kötve a világgal, lemondva vágyiról, önfeláldozóan, elsősorban gyermeke érdekeit szem előtt tartva, hozzámegey albérlőjéhez, Pistához. Nenne meghal, a nagymama haldoklik, Piroska a gyermekkor szabadságát odahagyva egy meglehetősen autoriter szemléletű óvodába kerül, s a többi szereplő története is valamiféle negatív kimenetellel zárul. A regény tehát – mint ahogy az a fontosabb események vázlatos leírásából kitűnik – nem a nagy, sorsfordító eseményeket beszéli el, hanem a hétköznapiak halk, de korántsem érdektelen tragédiáit vizsgálja, nem a frontról közvetít, hanem a háttér életét tárja olvasója elé. A történelem ez esetben elsősorban keret, atmoszféra-teremtő ereje tűnik legfontosabbnak. Az ötvenes évek Magyarországnak világa kiváló háttér a különböző elhibázott, de legalábbis a regényidő néhány évén belül elhibázottnak tetsző sorsok, élettörténetek bemutatásához.

A cím által felvetett problémák közül talán mégis érdekesebb a történelmi vonatkozások helyett a bizonytalanság, a változások kiszámíthatatlansága és befolyásolhatatlansága, valamint az ettől való szorongás irányába tágítani az értelmezést, hiszen tartalmi és poétikai szinten is ez lehet az a közérzet, létállapot, ami a szöveg leglényegesebb szervezőerejének bizonyul. Ennek az állapotnak, a statikus és állandó pontok hiányának több aspektusa is érdekes. A már tárgyalt történelmi miliő sajátja is ez a bizonytalanság, de alaposabb vizsgálata ennél jóval távolabbra mutat, általánosabb kérdésekhez vezet. A borítón található elmosódott fotó – egy kislány halad az erdőben, körülötte nagy fák és félhomály – előrevetíti a szövegnek azt a – talán legfontosabb – sajátját, hogy a történetek és történetdarabkák között való bolyongásunk során vezetünk egy kisgyermek, egy 5–6 év körüli kislány, aki még nem uralja, nem érti a körülötte zajló eseményeket, s a világ megismerése közben, tapasztalatszerzései során sokszor céltalanul, az eseményeknek kiszolgáltatva sodródik. Piroska ráadásul egy igen különleges szociális közegben cseperedik, ugyanis környezetét szinte kizárólag nők alkotják. Világának centrális alakja édesanyja, aki mind a gyermek, mind az olvasó számára meglehetősen titokzatos figura, motivációiról, érzéseiről kevés tudható, tetteit és cselekedeteit csak a kislány értelmezésében ismerhetjük. A hazai irodalomban az utóbbi évek egyik gyakori témája a fiú apához fűződő kapcsolatának bemutatása, feldolgozása (például Esterházy *Harmonia Caelestise*, Györe Balázstól a *Halottak apja*, vagy éppen Kukorelly *Tündérvölgy* című regénye). Megszületnek az „aparegények”, melyekben az apa alakja szinte minden esetben titokzatos, érthetetlen, megfejthetetlen, enigmatikus. Rakovszky regénye sokban rokon ezekkel a szövegekkel, még ha ez esetben egy lánygyermek anyjához fűződő viszonyát ismerhetjük is meg, vagy ha úgy tetszik, „anya-regényt” olvasunk. Piroska életében az édesanya mellett meghatározó szerepe van Nennének, az anya egykori nevelőnőjének, valamint az anyához hasonlóan özvegy nagymamának, akik voltaképpen egy harmadik generációt, a nagyszülők korosztályát képviselik. Ezenkívül apró epizódokat ismerhetünk meg az édesanya magányos barátnőinek, az elhagyott szomszéd hölgynek, az idősebb, megözvegyült nőrokonok életének eseményeiből is. Az egyedülálló nők, és általában a nők sokasága mellett felbukkanó néhány férfi-hős mindegyike ellenszenves, negatív figura. Flóra bátyja, valamint szerelme, Bartha egyaránt gyenge, egocentrikus, erkölcsi szempontból nem feddhetetlen hősök. Az egyetlen kivétel, Pista a pedáns albérlő, aki minden erénye ellenére sem az ideális férfiképet kelti életre, inkább egy gyenge, pipogya, keményen és öntudatosan fellépni képtelen ember rajza. A nemek közti arányok eltolódása mellett feltűnő az is, hogy míg a nők párbeszédeit, monológjait mindvégig Piroska nézőpontján keresztül ismerheti meg a befogadó, addig a férfiak szövegei ettől függetlenül, ezt az áttétet kikerülve kerülnek a szövegbe. A színikritikus Bartha naplójának részletei, a báty Feri, és az albérlő, Pista levelei egyaránt szövegbetéteként kapnak helyet, időnként, hosszabb-rövidebb terjedelemben megszakítva a Piroska nézőpontjából történő elbeszélést, polifonikussá téve a szöveget. A kislány nézőpontja tehát nem kizárólagos a regényben (levelek, naplórészletek illeszkednek be meglehetősen rendszertelenül a szövegbe, s ilyenkor természetesen a naplót, illetve levelet író személy hangját, nézőpontját ismerhetjük meg), de közel a terjedelem kétharmadát alkotja, így kétségtelenül a legfontosabb, és véleményem szerint a legtöbb érdekességet tartogató szöveg.

A gyermek-nézőpont a Rakovszky-regényt a Nádas *Egy családregény vége*, Esterházy *Fancsikó és Pinta* vagy akár Garaczi László lemúr-regényeinek ívén felrajzolódó tradíció-

hoz köti, melyek mindegyikének kompozícióját, szerkezetét, s gyakran nyelvét is nagymértékben – bár természetesen nem minden esetben ugyanazon a módon – befolyásolja a különleges perspektíva alkalmazása. A *hullócsillag évében* megfigyelhető, speciálisan a gyermek-nézőpont használatából adódó sajátságok taglalása előtt mindenképpen tisztázni kell, hogy bár a nézőpont valóban az óvodáskorú gyermeké, a narrátor mégsem ő, hanem egy egyes szám harmadik személyben tudósító auktoriális hang, mely azonban mindvégig Piroska perspektívájából érzékelteti a történeteket. A szöveg tehát nem a gyermeki beszédmódot imitálja, nem használ gyermeknyelvi fordulatokat: az érzékenység, a szemléletmód a gyermeké, a nyelv viszont nem. A gyermek az, aki lát, de egy érett, omnipotens tudósító beszél. Egy felnőtt nyelve (hang) és egy gyermek nézőpontja (perspektíva) játszik egymásba, valószínűleg ennek köszönhető az eddig megjelent kritikákban rendre visszatérő, jogos megállapítás, mely szerint a gyermek-perspektíva gyakran nem hiteles (és ha a gyermeki beszédmód, vagy teljes mértékben gyermeki gondolkodás megjelenésére számítunk, valóban nem mindig az), tudálékos vagy túlmagyaráz dolgokat. Ha vannak is ilyen helyek a szövegben, az mégsem vonható kétségbe, hogy az olvasás során a gyermek-perspektíva egy egészen különös megismerési modell szerkezetét tárja elénk. A gyermeki gondolkodásszerkezet és kognitív működés modellálása segítségével feltárt „valóság” nagyban különbözik a felnőtt-nézőpont szerint interpretált realitástól, s ez ennek a minőségileg más világlátásnak nem kevés esztétikai hozadéka lehet a tartalmi szinten túl szerkezeti, poétikai vonatkozásokban is.

Piroska valójában nem is hőse a regénynek, nem hőse abban az értelemben, hogy néhány kivételes alkalomtól eltekintve meglehetősen passzív, az eseményeket nem irányítja, inkább csak elszenved, illetve ezzel párhuzamosan megfigyeli és a maga módján interpretálni próbálja. Bár látszólag a történetek fókuszában van, pozícióját mégis inkább a kívülállás jellemzi. Jellemző példa erre, hogy az édesanyja és az ismerősök, barátok között zajló dialógusokat az asztal alól, a padlóról (a gyermekre jellemző perspektíva, lentről követi az eseményeket, Piroska gyakran, metonimikusan a különböző cipők alapján ismeri fel az embereket, illetve cipőikkel azonosítja őket) figyeli csendben, észrevétlenül:

„Piroska a szőnyegen kuporog, nem messze a lapos sarkú cipőbe bújtatott, hosszú lábfejektől, a gombokat rakosgatja a padlón, és a boldog, elszörnyedt suttogásra fülel.”

A történetek külső megfigyelője, közvetítője, médium-szerű alak, akiben az élmények összegyűlnek, hogy aztán történetekké kristályosodnak. A kívülállással jellemezhető nézőpont poétikai funkciója pedig a történetek összegyűjtése, egy olyan csomópont létrehozása, melyben a legkülönbözőbb történetek, anekdoták, beszélgetésfoszlányok és dialógusok összekapcsolódhatnak és különbözőségük, egymástól gyakran független, távol eső voltuk ellenére is közös alapra kerülhetnek. Ez az apró darabokra tördeltség a szöveg feltűnő formai sajátsága: négy nagy fejezete összesen ötvenegy rövidebb, külön címmel ellátott alfejezetre bomlik. Ha a hagyományos értelemben egyáltalán fejezeteknek nevezhetők ezek a rövid történetek, kis terjedelmű leírások, melyek többsége akár önálló, önmagában is értelmezhető írásként is funkcionálhat.

A következő fontos aspektus, a gyermek időszemlélete nagyban meghatározza ezekben a történetekben az elrendezését, így a regény szerkezetét is. Piroska láthatóan nem képes saját belső idejét, azaz az általa megélt, személyes időt és az objektív időt megkülönböz-

tetni, illetve egymásra vonatkoztatni. Képtelen az eseményeket lineárisan, egymás után, a múlt-jelen-jövő teleologikussága mentén szervezni. Ennek köszönhető, hogy a már említett rövidebb történetdarabok nem kronologikus elv szerint, hanem az időrend figyelmen kívül hagyásával állítódnak sorba. Az időbeli következetesség hiánya miatt bizonyos események vissza-visszatérnek, kavarnak, egymásra úsznak, a regény szerkesztése nem lineáris (bár a befogadónak nem okoz túl nagy nehézséget, hogy rekonstruálja, időrendbe helyezze a történéseket), inkább kaleidoszkopikus, montázs- illetve mozaik-szerű.

A világgal ismerkedő, annak szabályait, működését különböző tapasztalatok és megfigyelések segítségével megismerni kívánó szemlélet a nagy történet apró kistörténetekké darabolásán kívül más poétikai változásokat is eredményez. Míg a gyermek nem képes minden eseményre, hallott vagy látott információ racionális feldolgozására, addig saját maga számára, fantáziája segítségével egy kezelhetőbb világot teremt, melyben a csodák és elképzelt dolgok realitásként szerepelnek. *A kígyó árnyékában* az álmoké volt a főszerep: a gyakori álomleírások voltak képesek a történelmileg hiteles, jól követhető eseményeket némileg eloldani a valóságtól, ezáltal a szöveg atmoszféráját a racionálison túli vagy attól különböző szféra felé tágitani, valós és irracionális közti különös lebegést eredményezve. Erre az eljárás módra, világlátásra, a kétféle világ létezésének lehetőségére és az ezzel járó szorongásra *A hullócsillag évében* is találhatunk reflexiót:

„Mintha a látható világ mögött egy másik állna lesben, készen arra, hogy bármelyik pillanatban áttörje a válaszfalat, és elárassza az innenső világot.”

Ez az átmenet, a határ elmosódása és az ezzel járó különös, titokzatos hangulat valószínűleg a szerző eredeti irányultságának – közsímet, hogy Rakovszky Zsuzsa kiváló költő – és adottságainak is köszönhető. A különös hangulatot, az erős líraiságot az új regényben nem az álmok, hanem Pirooska fantáziáinak leírásai hozzák létre. Jó példa erre a működésre az a rész, melyben az anya épp a múmiákról, illetve a piramisok titkairól magyaráz a kislánynak, aki igyekszik elképzelni a kripták világát, gyakori szokásához híven, s a gyermekekre jellemző egocentrikus jellegű gondolkodásnak megfelelően saját magát helyezve a fantáziakép középpontjába:

„(Ott fekszik pólyába tekerve a szűk kőkamrában, az örökéző lámpa halvány, síri fényében. Nyitott szeme a fülke mennyezetére bámul, ahol az árnyékok ötezer év alatt sem mozdultak odébb hajszálnyival sem. A sápadt fényfolt, amely ötezer évvel ezelőtt gyulladt ki a nyakékén, ugyanott világít most is, nem lett közben sem tompább, sem fényesebb. A jobb keze mellett komor aranyedények, balján egy oldalára dőlt, merev, fénytelen szőrű macska.)”

A szöveg rendkívül erős költőiségének másik oka, eredete a gyakori fantáziaképek mellett szintén a kisgyermek külvilághoz való sajátos viszonyában keresendő. Számára nem a magyarázatok, az általános elvek fontosak, hanem az egyedi tapasztalatok, a valóság érzéki megismerése. A mozgás, a gesztusok, a hangok, a megfogható, megérintett dolgok és elsősorban a látvány válnak elsődlegessé és meghatározóvá ebben a világban. Pirooska az őt övező jelenségekkel még szinte együtt él, együtt lélegzik. A gyermeki szemléletmód ezen sajátosága pedig a szöveget egy vizuális leírásokban, lírai képekben tobzódó, a hagyományos epikai szövegtől gyakran különböző, és erősen a líra felé hajló szövevé teszi. A kislány a leghétköznapibb dolgokat, akár egy hajmosást is érdekesen, fantáziája segítségével, különös képként szemlél:

„A sötétségből apró alak lép elő: hatalmas árnyéka híven követi mozdulatait a plafonon. A koszorúba tűzött, ősz fürtök alatt a kerek, ráncos arc most kifejezéstelen, szinte kegyetlen. A két tövig nyesett körmű, öreg kéz valamilyen tárgyat emel lassan, vigyázva a magasba, mintha az az áldozat bemutatásához szükséges kellék volna: a vízköves konyhai fazekat. A lehajtott fő fölé emelve megbillenti kicsit, és a hirtelen, gőzölgő vízesés rázúdul a nyüzsgő, fekete kígyókra. Az apró alak nyögve lehajol az üres fazékkal: majd bolyhos, fakó rózsaszín törülközőt húz elő valahonnét a homályból, és a csillogó fekete kígyókra borítja, amelyekről még mindig súlyos cseppek hullanak alá egyre ritkulva a lavórba.”

A gyermek tehát fantáziája segítségével igyekszik jelentéssé tenni azt a világot, melyben magára hagyva, megbízható fogódzók nélkül bolyong. A valóság evidensnek tűnő tényei, legegyszerűbb gesztusai is újfajta értelmet nyernek, átértékelődnek, új struktúrába rendeződnek, hiszen a gyermek ugyanazt nézi, mint a felnőtt, de egészen mást lát. Az új Rakovszky-regény a felnőtt világ számára megszokott magyarzatok és benyomások helyett egy másik, az olvasó számára friss és különleges látásmód segítségével mutatja be a világot, mintegy újraértelmezve azt, megmutatva, hogy minden szem mást lát, minden nézőpont más valóságot hoz létre, a szemlélő, megfigyelő tekintetének sajátosságaitól függően, hiszen semmi sem állandó, akár csillagok is leeshetnek az égről.

Keczeri Orsolya

